

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2008 metai

1

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2009

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2008

1

Vilnius 2009

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2008

1

Vilnius 2009

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS
Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2009
© Straipsnių autoriai, 2009

SAULIUS PIVORAS

ŠVEDIJOS POŽIŪRIS Į BALTIJOS SĄJUNGOS KŪRIMĄ 1918–1926 m.

Šiame straipsnyje siekiama išnagrinėti Švedijos poziciją ir laikyseną besikeičiančių Baltijos sąjungos projektų atžvilgiu nuo Pirmojo pasaulinio karo pabaigos iki 1926 m., taip pat tą poziciją bei laikyseną sąlygojusias aplinkybes. Istoriografijoje trumpą scheminį Švedijos požiūrį į Baltijos valstybių sąjungos kūrimą apibūdinimą yra pateikęs K. Kangeris¹, labai glaustai Švedijos laikyseną Baltijos valstybių vienybės planų atžvilgiu yra nusakę W. Carlgrenas² ir U. Larssonas³, H. Carlbäckas-Isotalo⁴. Tačiau iki šiol nėra išsamesnio tyrimo, ir ypač bandant įvertinti Švedijos laikyseną to meto Lietuvos politinių siekių ir diplomatijos kontekste. Straipsnyje daugiausia remiamasi Švedijos valstybės archyve (*Riksarkivet*) saugoma dokumentine medžiaga (pirmiausia diplomatinio susirašinėjimu), to meto švedų ir lietuvių periodine spauda, taip pat egzistuojančia nagrinėjamo laikotarpio diplomatinė santykių istoriografija.

Šiaurės Antantės planai 1918–1921 m.

1918 m. rudenį ketinant įtraukti Švediją į Pabaltijo pacifikavimą, t. y. planuojant įvesti Švedijos karinius dalinius vietoj numatomų išvesti vokiečių dalinių, Antantės politikų sluoksniuose buvo imti rimtai svarstyti ir Skandinavijos–Baltijos federacinių sąjungos projektai. 1918 m. spalio viduryje Švedijos užsienio reikalų ministeriją

¹K. Kangeris, Die schwedische Baltikumpolitik 1918–1925. Ein Überblick, *The Baltic in International Relations between the Two World Wars*, Stockholm, 1988, p. 187–207.

²W. Carlgren, *Sverige och Baltikum. Från mellankrigstid till efterkrigsår*, Stockholm, 1993.

³U. Larsson, *Svensk socialdemokrati och Baltikum under mellankrigstiden*, Stockholm, 1996.

⁴H. Carlbäck-Isotalo, Sweden and Russia in Dissolution 1918–1919. Some Political and Economic Aspects of the Swedish Government Policies towards the Baltic Provinces, The Ukraine and Other New States, *The Baltic in International Relations between the Two World Wars*, p. 209–233.

pasiekė žinios, kad Anglijos ir Suomijos politikų sluoksniuose yra aptarinėjamos idėjos sudaryti keturių Skandinavijos šalių federaciją, kaip Vokietijai bei Rusijai galintį atsispirti darinį. Tuometinis Švedijos ministrų kabineto narys E. Palmstierna savo dienoraštyje pasipiktinęs konstatavo, kad Antantė neturėtų nurodinėti, kaip sutvarkyti Skandinavijos reikalus, ir Skandinavijos šalių suartėjimas turėtų vykti natūraliai, o ne kuriai nors didvalstybei spaudžiant⁵. 1918 m. gruodžio mėnesį E. Palmstierna išskyrė Antantės šalyse 2 sroves, siekiančias suteikti Švedijai specialų vaidmenį Baltijos jūros regione. Pasak jo, pirmoji srovė – senosios sistemos šalininkai – siekia sukurti Šiaurės federaciją su Švedija priešakyje, apimančią Suomiją bei Baltijos šalis. Antroji – pacifistinė srovė taip pat palankiai vertina šių šalių galimą suartėjimą, ypač atsižvelgdama į jų bendradarbiavimą būsimosios Tautų Sąjungos rėmuose⁶.

Ypač daug gandų apie Šiaurės Antantės planus pasiekė Švedijos diplomatinis sluoksnius Paryžiaus taikos konferencijos metu. Vienas tų gandų šaltinių buvo Baltijos šalių veikėjai. Su Švedijos diplomatais ryšius palaikė latvių atstovas Henrikas Simsonas (J. Gabrio draugas, „Tautybių analų“ bendradarbis), 1919 m. pradžioje pareiškęs Švedijos pasiuntiniui Anglijoje, kad Anglija remia idėją, jog susidarytų Baltijos aljansas, į kurį įeitų Švedija, Suomija, Estija, Latvija, Lietuva, Danija bei Prūsija ir Baltarusija. H. Simsonas aiškino, kad Baltarusija yra pasirengusi sąjungai su Lietuva ir Latvija, bet ne su Rusija, kadangi yra suinteresuota priėjimu prie jūros. Švedija, sutikdama įeiti į šią sąjungą, atgautų Riugeno salą⁷. Švedijos užsienio reikalų ministras J. Hellneris kalbas apie Prūsijos ir Baltarusijos galimybes įeiti į sąjungą įvertino kaip labiausiai miglotas, o užuominą apie Riugeno salą traktavo kaip bandymą Švediją papirkti⁸. Po dviejų savaitių iš to paties šaltinio Švedijos pasiuntinys Prancūzijoje gavo jau gerokai pasikeitusią informaciją. Esą Antantė remia planus, kad trys Baltijos valstybės, Suomija ir trys Skandinavijos šalys sudarytų Baltijos šalių federaciją. Jos valdantysis organas turėtų būti arba valstybių vadovų bei premjerų susirinkimas, arba iš visų 7 šalių rinktų atstovų sudarytas organas. Pirmuoju atveju federacijos taryboje pirmininko vietą užimtų Švedijos karalius⁹. Panašius planus, tik neįtraukiant Norvegijos, Danijos pasiuntiniui Prancūzijoje dėstė Latvijos užsienio reikalų ministras Z. Mejerovicas¹⁰. Tokius pasiūlymus Švedijos konservatyvioji spauda įvertino sarkastiškai: „Latvija griebėsi didvalstybinės politikos“¹¹. Žinių apie Baltijos sąjungos planus

⁵ E. Palmstierna, *Orostit II. 1917–1919. Politiska dagboksanterkningar*, Stockholm, 1953, s. 220.

⁶ Ten pat, p. 259.

⁷ J. Alströmerio V. P. M. apie pokalbį su H. Simsonu. Londonas, 1919 m. sausio 3 d., *Riksarkivet*, UD 1902, vol. 287.

⁸ J. Hellner, *Sveriges ställning till den baltiska frågan*. Stokholmas, 1919 m. vasario 3 d., ten pat.

⁹ A. Ehrensvärdo pranešimas H. Hellneriui. Paryžius, 1919 m. sausio 15 d., ten pat.

¹⁰ V. Mažeika, *Danijos santykiai su Lietuva 1918–1940 m.*, Vilnius, 2002, p. 113.

¹¹ Lettland bedriver storpolitik, *Nya Dagligt Allehanda*, 1919 11 09.

Švedijos pasiuntinys Paryžiuje buvo gavęs ir anksčiau, pačius planus vertino labai skeptiškai. Pasak jo, negalima patikėti, kad nors vienas atsakingas politikas Švedijoje galėtų pritarti tokiai miglotai ir pavojingai idėjai, vadinamai Baltijos sąjungos vardu. Negalima patikėti, kad Švedija atiduotų jėgas remdama Suomijos megalomaniją arba bandydama apginti Pabaltijį¹². Agitaciją už Šiaurės šalių bloko kūrimą Švedijoje vedė ir baltvokiečiai, kuriems atstovavo gerus ryšius su Švedijos URM turėjęs Pabaltijo bajorų landmaršalas Henrikas von Strykas. 1919 m. vasarą jis Švedijos užsienio reikalų ministrui J. Hellneriui teigė, kad Suomijos ir Baltijos šalių sąjunga būtų pernelyg silpna, kad galėtų apsiginti nuo Rusijos ekspansijos, todėl Skandinavijos šalių prisijungimas yra absoliučiai būtinas. Pasak landmaršalo, Baltijos šalyse nėra simpatizuojama Lenkijos priėmimui į sąjungą, nes Lenkija visada buvo ekspansyvi valstybė, tad jos įtraukimas į sąjungą reikštų visos sąjungos įvėlimą į karines avantiūras¹³. Galima teigti, kad latviškasis Šiaurės Antantės variantas atitiko Antantės, o baltvokiškasis – Vokietijos interesus. Iškalbingas čia Lenkijos paminėjimas H. von Stryko pareiškime, kuris atspindi Vokietijos interesą izoliuoti Lenkiją nuo kitų Baltijos šalių. Tiek Antantė, tiek ir Vokietija galėjo būti suinteresuotos Baltoskandijos bloku, kurį būtų išnaudoję savais tikslais, bet tuo pačiu ir padarydami tokį bloką grynai savos didvalstybinės politikos įrankiu. Tai buvo nepriimtina Švedijai, nes kėlė grėsmę jos pačios saugumui. Švedijos užsienio reikalų ministras J. Hellneris savo 1919 m. vasario 3 d. aplinkraštyje „Švedijos pozicija Baltijos klausimu“ pažymėjo, kad ir pačioje Švedijoje netrūko balsų, pasisakiusių už artimesnius ryšius su Baltijos šalimis. Joms buvo siūloma teikti pagalbą ir apsaugą. Kaip motyvas buvo nurodoma, kad Švedijos ateities saugumui yra svarbus nepriklausomų valstybių žiedas buvusioje Rusijos Pabaltijo teritorijoje, be to, Švedijos įsijungimas į Baltijos šalių sąjungą turėtų sustiprinti Švedijos pozicijas Baltijos jūros regione. Nors ir priverstas rimtai įvertinti tokius kai kuriems Švedijos dešiniųjų sluoksniams būdingus argumentus, J. Hellneris betgi labai aiškiai pažymėjo, kad jis netiki, jog Baltijos valstybės apskritai pajėgs išlaikyti savo nepriklausomybę reorganizuotos Rusijos atžvilgiu. Pasak J. Hellnerio, Švedija jokia forma negali prisiimti atsakomybės už naujųjų Baltijos valstybinių darinių išlikimą nepriklausomomis valstybėmis¹⁴. Baltijos sąjunga tad Švedijoje buvo suprantama kaip Baltijos šalių nepriklausomybės garantija, kurios Švedija ir kitos Skandinavijos šalys vienos pačios negali suteikti, tad negali ir dalyvauti Baltijos sąjungos kūrime, juo labiau įeiti į ją. Kai kurie Švedijos politikai (H. Brantingas) linko palaikyti Baltijos sąjungos idėją, jeigu ją tvirtai remtų Tautų Sąjunga. Bet po Paryžiaus taikos konferencijos sukurtos Tautų

¹² A. Ehrensvärdo pranešimas J. Hellneriui. Paryžius, 1919 m. sausio 6 d., *Riksarkivet*, UD 1902, vol. 287.

¹³ J. Hellner, P. M. Baltiska frågan. Stokholmas, 1919 m. vasario 8 d., ten pat, vol. 288.

¹⁴ J. Hellner, Sveriges ställning till den Baltiska frågan. Stokholmas, 1919 m. vasario 3 d., ten pat, vol. 287.

Sąjungos aiškios pozicijos Baltijos valstybių sąjungos atžvilgiu nebuvo, o kita vertus, pati Tautų Sąjunga neturėjo pakankamai autonomiškos įtakos, taip pat galių suvaldyti didvalstybių tarpusavio prieštaravimus. Švedija galėjo imtis aktyvios politikos Baltijos jūros regione tik aiškiai solidarizuodamasi su Antante. Tai siūlė Švedijos pasiuntinys Paryžiuje grafas A. Ehrensvārdas, kvietęs išlaisvinti Baltijos jūrą nuo karinių laivų, patį išlaisvinimo procesą pavedant prižiūrėti Anglijos laivynui. Švedijos vyriausybė atmetė šią idėją. Vėliau buvo atmesti ir panašūs Švedijos–Anglijos sąjungos planai, kuriuos siūlė E. Palmstierna¹⁵. Nenorėdama apsispręsti palaikyti kurios nors didvalstybės pusę Švedija neturėjo kitos išeities, kaip laikytis pasyvios politikos.

Kitas gandų ar informacijos apie Baltijos sąjungos planus šaltinis buvo Suomijos politikai. 1919 m. vasarą Švedijos pasiuntinys Prancūzijoje pranešė, kad Suomijos užsienio reikalų ministras jį įtikinėjęs, jog būsimoji Prancūzijos vyriausybė labai remia Baltijos sąjungos planus. Jis atsakęs, kad Švedija visada vertino sąjungą, į kurią įeitų Latvija, Lietuva ir Lenkija, kaip chimera, bet galbūt įmanomas koks nors praktinis sprendimas¹⁶.

Baltijos sąjungos planai turėjo įgauti realesnius kontūrus daugiašaliuose pasitarimuose. Pasitarimai prasidėjo dar 1919 m. 1920 m. sausio 15–22 d. Helsinkyje vykusioje konferencijoje Skandinavijos šalys nedalyvavo, bet buvo nutarta jas kviešti į būsimas konferencijas. Artimiausia konferencija Rygoje kaip tik turėjo svarstyti Baltijos jūros neutralizavimo klausimus. Suomijos atstovai siekė įtikinti Švediją, kad bendra laikysena būtų naudinga visam regionui. Suomijos URM atstovas įtikinėjo švedų diplomatus, kad suomia suinteresuoti Suomijos įlankos neutralizavimu, o kitos pasienio valstybės norėtų visos Baltijos jūros neutralizavimo. Susilpninta Rusija turėtų nusileisti bendram Baltijos ir Skandinavijos šalių spaudimui¹⁷. Raginimų Švedijai ištraukti į Baltijos Sąjungos kūrimą pasigirdo ir iš Prancūzijos. Prancūzijos parlamento deputatas E. Saulier ragino Prancūzijos vyriausybę įpareigoti Švediją Tautų Sąjungos vardu kurti Baltijos valstybių sąjungą¹⁸. Helsinkio konferencijos sprendimas kviešti į kitas konferencijas Skandinavijos valstybes sukėlė nervingą Švedijos reakciją. Ypač aiškiai savo dienoraštyje ją užfiksavo tuometinis Švedijos užsienio reikalų ministras Erikas Palmstierna. Pasak jo, „būtų visiška kvailystė Švedijos dalyvavimu konferencijoje įsivelti į svetimas Baltijos problemas [kursyvas mūsų – S. P.] kartu su visai menkos reikšmės valstybėmis.“¹⁹

¹⁵L. T. Norman, „A Foreign Policy other than the Old Neutrality“ – Aspects of Swedish Foreign Policy after the First World War, *The Baltic in International Relations between the Two World Wars*, p. 244–245.

¹⁶A. Ehrenswārdas šifruota telegrama ministrų kabinetui. Paryžius, 1919 m. birželio 5 d., *Riksarkivet*, Pasiuntinybės Paryžiuje fondas, serija 1C8, 1919–1920, vol. 248.

¹⁷Švedijos URM pranešimas G. Westmanui. Stokholmas, 1920 m. vasario 9 d., ten pat, Pasiuntinybės Helsinkyje fondas, serija 1C, vol. 15.

¹⁸En baltisk union med Sverige i spetsen?, *Socialdemokraten*, 1920 02 13.

¹⁹E. Palmstierna, *Dagjämning. 1920–1921, Politiska dagboksanveckningar*, Stockholm, 1954, s. 29.

Švedijos užsienio reikalų ministras J. Hellneris davė instrukciją, kad vyriausybė būtų priversta atsakyti neigiamai, jeigu gautų oficialų pakvietimą į konferenciją, todėl geriau iš anksto aiškinti, kad toks klausimas kaip Baltijos jūros neutralizavimas yra bendraeuropinio pobūdžio ir netinkamas svarstyti numatytoje konferencijoje²⁰. Švedija, kaip matyti, Baltijos valstybių konferencijas vertino pirmiausia kaip antirusiško bloko kūrimo pastangas, Švedijos išitraukimas tokiu atveju atrodė pavojingas. Juo labiau, kad ir Baltijos jūros neutralizavimas konferencijos rengėjų buvo tiesiogiai siejamas su Baltijos ir Skandinavijos šalių demaršu prieš Rusiją. Švedų diplomatams teko paplušėti atkalbant Suomiją ir Lenkiją nuo kėslių įteikti kvietimą į 2-ąją Baltijos šalių konferenciją. Tačiau jie vis tiek sulaukė akibrokšto, nes tokį kvietimą apsiėmė įteikti Latvija²¹. Atsisakymas dalyvauti Baltijos šalių konferencijoje Riksdage sulaukė interpeliacijos, kurią įteikė C. Lindhagenas. Tai buvo gan rimtas iššūkis vyriausybei. C. Lindhagenas teigė, kad tokiu atsisakymu Švedija skatina Baltijos valstybių orientaciją į Rytus²². Diskusijoje dėl interpeliacijos jis bandė argumentuoti, kad absoliutus Švedijos atsisakymas dalyvauti konferencijoje nepagrįstas. Galima buvo iškelti dalyvavimo sąlygas, reikalaujant į darbotvarkę neįtraukti tam tikrų klausimų ar sutinkant dalyvauti svarstant tik tam tikrus klausimus. O dabar buvo atsisakyta dalyvauti iš viso²³. Tai buvo pakankamai pagrįsti priekaištai Švedijos vyriausybei. Atsakymas į interpeliaciją buvo rengiamas rimtai. Prie jo nuolat plušėjo URM Politinio skyriaus šefas T. Höjeris, kuris iškėlė argumentus, kad būtų abejotina dalyvauti konferencijoje kartu su dar nepripažintomis valstybėmis, o be to, konferencijos darbotvarkė buvo numatyta tokia plati, kad Švedija būtų priversta viešai užimti apibrėžtą poziciją didvalstybių politikos klausimais, ko ji nenorėtų²⁴. Pastarasis argumentas oficialiame atsakyme į interpeliaciją nebuvo teikiamas, daugiau buvo remtasi nepripažintų valstybių argumentu, kartu nurodant ir nepripažinimo motyvus²⁵.

Bandymai įtraukti Švediją į Baltijos šalių sąjungos kūrimą tęsėsi ir vėliau, Baltijos valstybėms sulaukus tarptautinio pripažinimo. Latvijos pasiuntinys, dėkodamas Švedijai už pripažinimą, reiškė viltis, kad susikurs didelė Baltijos šalių sąjunga, kurioje

²⁰ J. Hellnerio šifruota telegrama G. Westmanui. Stokholmas, 1920 m. vasario 6 d., *Riksarkivet*, pasiuntinybės Helsinkyje fondas, serija 1C, vol. 15.

²¹ Švedijos URM pranešimas G. Westmanui. Stokholmas, 1920 m. kovo 21 d., ten pat, vol. 16.

²² C. Lindhagen, Interpellation ang. Sveriges ifrågasatta deltagande i en baltisk konferens. 1920 04 27, *Riksdagens protokoll*. Första kammaren, 1920, bd. 3, n. 38: 3–6.

²³ Om Sveriges ifrågasatta deltagande i en Baltisk konferens. 1920 05 05, *Riksdagens protokoll*. Första kammaren, 1920, bd. 4, n. 42: 11–20.

²⁴ T. Höjerio juodraštinės pastabos. Stokholmas, 1920 m. balandžio 29 d., *Riksarkivet*, UD 1920, serija HP, vol. 1438.

²⁵ E. Palmstiernos atsakymas į C. Lindhageno interpeliaciją, ten pat, vol. 964.

Švedija bus lyderė²⁶. Panašiai pasisakė ir estų diplomatai. Estijos pasiuntinys Suomijoje teigė, kad Švedija nepagrįstai nuvertina Baltijos valstybes, nes pastarosios prisideda prie Švedijos saugumo užtikrinimo. Jis sakė tikįs, kad Švedija nenusišalins nuo prieš Rusijos grėsmę nukreipto bendradarbiavimo tarp Baltijos šalių, nes kaip tik Švedija galėtų būti vedančioji jėga tarp Baltijos valstybių²⁷. Panašius tvirtinimus teko išklausti ir Švedijos atstovui Taline E. af Wirsenui²⁸. Tokie ir panašūs pareiškimai Švediją tik gąsdino, nes čia jau buvo nusistovėjusi nuomonė, kad didvalstybių realiai neremiama Baltijos Antantė negalėtų atsilaikyti prieš Rusijos ir Vokietijos kombinaciją. Tai labai aiškiai išsakė vienas konservatyvus Švedijos dienraštis straipsnyje, pavadintame „Baltiškios fantazijos“, kur teigė, kad mintys, jog Švedija XX a. galėtų atlikti Baltijos jūros regione tą vaidmenį, kurį turėjo XVII a., yra tuščios fantazijos. Jos gali veikti tik tuos, kurie mėgsta svajoti apie praeitį, užuot matę šiandienos realijas ir ateities galimybes²⁹. Panašiai Lietuvos atstovų pareiškimus apie baltoskandišką sąjungą kitas Švedijos dienraštis pavadino „baltiškais sapnais Kaune“³⁰. Reiktų tačiau pažymėti, kad Lietuvos atstovai, palyginus su estais ir latviais, kur kas nuosčiau propagavo baltoskandiškos sąjungos idėją. Buvo pabrėžiama, kad glaudesni ryšiai tikrai nebūtinai turėtų įgauti karinės sąjungos formą³¹. Lietuvių atstovai kalbėjo apie glaudesnius ekonominius ir kultūrinius ryšius ir šiuo atžvilgiu sulaukė pritarimo. Kaip 1922 m. pradžioje teigė tuometinis Lietuvos pasiuntinys Suomijoje I. Šeinius, jis iš pokalbių su įtakingais švedų socialdemokratais – G. Mölleriui ir A. Engbergui – sužinojęs, kad socialdemokratams Skandinavijos ir Baltijos valstybių ekonominis bei kultūrinis susivienijimas – visai nesvetima idėja³². Dar anksčiau I. Šeinius lietuvių spaudoje buvo pareiškęs: „nereikia siūlytis su kokia nors politikos sąjunga. Tokie žodžiai skandinavų šaltą protą baido. Reikia ieškoti pirma ekonominių ir kultūrinių bendrų reikalų.“³³

Liberalioji spauda, nors ir nepritarama sąjungos planams, buvo entuziastė ryšių su Baltijos šalimis atžvilgiu. Ypač Gioteborgo spauda rašė, kad Švedijos suartėjimas su Baltijos šalimis stiprintų šiųjų tarpusavio vienijimosi tendencijas³⁴.

²⁶ A. Ehrenswårdo pranešimas H. Wrangeliui. Paryžius, 1921 m. vasario 12 d., ten pat, Pasiuntinybės Paryžiuje fondas, serija 1C8-9, 1919–1921, vol. 254.

²⁷ Hultmano pranešimas O. von Sydowui. Helsinkis, 1921 m. liepos 8 d., ten pat, UD 1920, serija HP, vol. 965.

²⁸ E. af Wirseno pranešimas O. von Sydowui. Talinas, 1921 m. rugpjūčio 2 d., ten pat.

²⁹ De baltiska fantasierna, *Nya Dagligt Allehanda*, 1921 08 26.

³⁰ Baltiska drömmar i Kovno, *Svenska Dagbladet*, 1921 10 08.

³¹ Nya litauiska vänskapsbetygelser, *Stockholms tidningen*, 1922 01 02.

³² I. Šeinius pranešimas V. Jurgučiu. Helsinkis, 1922 m. balandžio 28 d., *Riksarkivet*, I. Šeinius fondas, vol. 13.

³³ I. Jurkūnas-Šeinius, Lietuva ir Skandinavijos valstybės, *Lietuva*, 1920 02 05.

³⁴ Randstatsproblemet, *Göteborgs Handelstidningen*, 1921 10 27.

Didžiosios Baltijos sąjungos nesėkmė 1922 m.

Matant, kad Skandinavijos šalys nesižavi Šiaurės šalių federacijos ar sąjungos idėjomis, buvo siekiama kurti realią ir kiek įmanoma platesnę naujųjų Baltijos regiono valstybių sąjungą. Lyderės vaidmenį čia jau turėjo perimti Lenkija. Sąjunga su Lenkija 1921 m. pabaigoje tapo suinteresuota ir Suomija, nes tikėjosi paramos palaikant 1921 m. lapkričio mėnesį savo veiksmus pradėjusius Karelijos sukilėlius. Susidarė prielaidos bendram interesui, nukreiptam prieš Rusiją. 1922 m. kovo 17 d. Varšuvoje buvo sudaryta politinė sutartis tarp Lenkijos, Latvijos, Estijos ir Suomijos. Ši politinė sutartis buvo netoli ir iki karinės sąjungos. Latvija ratifikavo sutartį 1922 m. kovo 31 d., Estija – balandžio 8 d., Lenkija – rugsėjo 22 d. Lietuvai, kuri dėl konflikto su Lenkija negalėjo pasirašyti sutarties, grėsė diplomatinė izoliacija, kuri buvo akivaizdi per Genujos konferenciją, kur Lietuvos delegacijos santykiai su Latvijos, Estijos ir Suomijos delegacijomis buvo įtempti ir nepagerėjo per visą konferencijos laiką³⁵. Tačiau Varšuvos sutarties ratifikavimas užstrigo Suomijos parlamente. Viena iš priežasčių buvo ta, kad Suomijos suinteresuotumas Karelijos reikalais nuslopinus sukilimą išblėso, bet taip pat turėjo reikšmės Lietuvos ir Švedijos diplomatijos veikimas. Nors ir dėl skirtingų motyvų susiformavo bendras Švedijos ir Lietuvos siekis atitraukti Suomiją nuo sąjungos su Lenkija. Švedijos diplomatija laikė, kad vienintelis šansas Suomijai išlaikyti valstybingumą – laikytis nuošalyje nuo bet kokių antirusiškų blokų. Švedija iš esmės siekė izoliuoti Suomiją tiek nuo didvalstybių, tiek ir nuo Baltijos šalių. Buvo tikima, kad Vokietijos–Rusijos kombinacijos atveju Rusijai gal pakaks Baltijos šalių. O Suomijos išlikimas Švedijai buvo svarbesnis už Baltijos šalių išlikimą. Kita vertus, siūlyti politinę sąjungą ar karinį bendradarbiavimą Suomijai Švedija taip pat jautėsi nepajėgi, tad beliko siekti Suomijos orientaciją veikti netiesiogiai, be to, laikant savo poziciją paslapyje. Suomija labai domėjosi Švedijos požiūriu į Baltijos sąjungą, nors aiškiaus atsakymo negaudavo³⁶. Suomų istorikas J. Kalela apibūdino Švedijos politiką kaip negatyvią teigdamas, kad Švedija siekė remti Baltijos šalis visai kitokiu būdu nei Suomija. Švedija vengė bet kokio diplomatinio ir karinio bendradarbiavimo su jomis, siekė izoliuoti Baltijos valstybes nuo didvalstybių bei Lenkijos ir skatino – bet ne viešai – vystyti tarpusavio bendradarbiavimą. Šita programa nepaliko vietos Suomijai kaip „jungiamajai grandžiai“ tarp Skandinavijos ir Baltijos šalių³⁷. 1921 m. pabaigoje Lietuvos pasiuntiniu Suomijoje tapo I. Šeinius. Iš pradžių jis nelabai orientavosi

³⁵ Z. Butkus, Varšuvos „politinė sutartis“ ir Baltijos šalių santykiai 1922 metais, *Mūsų praeitis*, 1994, Nr. 4, p. 66.

³⁶ E. af Wirseno pranešimas T. Højeriui. Talinas, 1921 m. gruodžio 15 d., *Riksarkivet*, UD 1920, serija HP, vol. 965.

³⁷ J. Kalela, *Grannar på skilda vägar. Det finländsk-svenska samarbetet i den finländska och svenska utrikespolitiken 1921–23*, Helsingfors, 1971, s. 164.

situacijoje, laikėsi pasyviai, nesistengė kelti Lietuvos pozicijos Baltijos šalių sąjungos atžvilgiu³⁸. Kiti Lietuvos diplomatai tuo tarpu stengėsi sutrukdyti Baltijos sąjungos, į kurią nebūtų įtraukta Lietuva, sudarymui. Tarkim, D. Zaunius Varšuvos sutarties ratifikavimą Latvijoje palaikė tokia didele savo diplomatinio darbo nesėkme, kad jau kitą dieną paprašė leisti jam atsistatydinti iš užimamų Lietuvos pasiuntinio Rygoje pareigų³⁹. Tačiau po Varšuvos sutarties pasirašymo I. Šeinius veikla Suomijoje labai suaktyvėjo. Tam turėjo įtakos ir jo gauta informacija apie Švedijos poziciją. 1921 m. pabaigoje I. Šeinius kalbėjosi su Švedijos premjeru H. Brantingu, iš kurio išgirdo, kad į Suomiją išvažiuoja pasiuntinys H. Elmquistas ir kad Švedija stengsis palenkti Suomiją nuo Lenkijos ir Rumunijos. H. Brantingas esą taip pat pareiškęs, kad Lietuvos ir Lenkijos sąjunga būtų nenatūrali ir Lietuvai geriau ieškoti artimesnių ryšių su savo Šiaurės kaimynais, pirmiausia Latvija ir Estija⁴⁰. I. Šeinius užmezgė gerus santykius su Suomijos švedų politikais, ko dėl tam tikro tarpusavio nepasitikėjimo negalėjo padaryti Švedijos pasiuntinys Suomijoje. Tad H. Elmquistas palaikė labai glaudžius ryšius su I. Šeiniumi, faktiškai visiškai pasikloję jo veikimu prieš Varšuvos sutarties ratifikavimą, kuriuo nebuvo suinteresuota ne tik Lietuva, bet ir Švedija. Tuo tarpu I. Šeinius aktyvumą skatino jo noras pelnyti Švedijos pasiuntinio Helsinkyje pripažinimą. Šį pripažinimą jis panaudojo ruošdamas dirvą savo perkėlimui dirbti Lietuvos pasiuntiniu Švedijoje. I. Šeinius kėlė planą kurti bendrą Lietuvos pasiuntinybę Suomijai ir Švedijai su rezidencija Stokholme, šis planas galėjo tikėtis Švedijos diplomatijos palaikymo⁴¹. Suomijos atsisakymas pasirašyti Varšuvos sutartį Lenkijoje teisingai buvo aiškinamas diskretišku Švedijos diplomatijos veikimu⁴². Tačiau verta patikslinti, kad Suomija buvo atkalbėta nuo Baltijos sąjungos bendromis Švedijos ir Lietuvos diplomatų pastangomis.

Mažosios Baltijos Antantės link 1923–1926 m.?

Neįsigaliojus Varšuvos sutarčiai imta aktyviau svarstyti trišalės Baltijos šalių sąjungos idėją. Ją visiškai palaikė ir Švedija, bet buvo svarstoma, ar ji turėtų aktyviau išreikšti savo paramą trišalei Baltijos šalių sąjungai. Energingiausias aktyvios Švedijos paramos trišalės Baltijos šalių sąjungos kūrimui šalininkas buvo Švedijos pasiuntinys

³⁸ Z. Butkus, *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, Vilnius, 1993, p. 71.

³⁹ A. Gaigalaitė, Dr. Dovas Zaunius ir jo diplomatija ekonominių sunkumų Europoje laikotarpiu, *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, Kaunas, 1999, p. 257.

⁴⁰ I. Šeinius pranešimas V. Jurgučiui. Kopenhaga, 1922 m. sausio 12 d., *Riksarkivet*, I. Šeinius fondas, vol. 13.

⁴¹ H. Elmquisto pranešimas Boströmui. Helsinkis, 1922 m. balandžio 25 d., ten pat, Pasiuntinybės Helsinkyje fondas, serija 129A, 1918–1923, vol. 54.

⁴² J. Szymański, *Szwecja w świadomości polskiej na przełomie XIX i XX wieku, Szwecja w XX wieku. Polskie fascynacje i rozczarowania*, Wrocław, 1997, s. 16.

Baltijos šalyse T. Udenas. 1923 m. pradžioje jis iškėlė plataus užmojo iniciatyvą, kad Švedija turėtų veikti garantinės sutarties Baltijos valstybių atžvilgiu siekimo kryptimi. Jis teigė, kad Baltijos šalių egzistencija priklauso nuo jų santykio su Rusija ir Vokietija. Vien tik Rusijos garantija būtų bevertė, bet Vokietija yra suinteresuota, kad Rusijos įtaka Baltijos jūros regione nesustiprėtų. Galbūt prie garantinės sutarties galėtų prisidėti Anglija. Tokiu atveju yra visai įmanomas ir Švedijos, taip pat Danijos bei Suomijos prisijungimas. T. Udenas pareiškė noris žinoti, ar Švedijos vyriausybė iš viso būtų „suinteresuota pozityvia politika Baltijos klausimu“⁴³. Švedijos URM Politinio skyriaus šefas T. Höjeris teigė, kad Švedija, žinoma, yra suinteresuota Baltijos valstybių saugumu. Bet reikia svarstyti, ar yra galimybių bei sąlygų Švedijai „aktyvia politika siekti formuoti ir krypti įvykių raidą mums norima kryptimi“. Jis abejojo, ar Švedijai gali būti naudinga skatinti Vokietijos–Rusijos suartėjimą Baltijos klausimu. Vokietija vėliau laisvai galėtų paaukoti Baltijos šalis susitardama su Rusija. Be to, bet koks Vokietijos–Rusijos suartėjimas būtų priešiška sutinkamas iš Prancūzijos ir Lenkijos pusės. Bet kokių atveju Švedijos garantija būtų pernelyg rizikinga, nes Švedija neturi pakankamai gynybinių išteklių sudaryti karinei sąjungai netgi su artimiausiais kaimynais. Bet tai nereiškia, pasak T. Höjerio, kad reikia sėdėti sudėjus rankas. Reikia palaikyti su Baltijos valstybėmis kuo geriausius santykius ir remti viską, kas padėtų šių valstybių vidiniam sutvirtėjimui ir jų padėties Europos valstybių sistemoje nusistovėjimui⁴⁴.

T. Udenas ir toliau nenurimo. 1923 m. spalio mėnesį jis rašo Švedijos užsienio reikalų ministrui C. Hederstiernai, kad nuolat propagavęs nuostatą, jog Estijos ir Latvijos labai naudingiau būtų ne ieškoti sąjungininko Lenkijoje, o kartu netiesiogiai ir Rumunijoje, bet suartėti su Lietuva⁴⁵. C. Hederstierna pritarė šiai pozicijai, bet siūlė išlaikyti ją paslapyje nuo Suomijos, kuri nėra apsisprendusi dėl savo santykio su Baltijos šalimis⁴⁶. Maždaug tuo pat metu T. Udenas siūlė paspausti Estijos vyriausybę, kad ši palankiau vertintų trišalę Baltijos valstybių sąjungą. Švedijos vyriausybė atmetė šį pasiūlymą teigdama, kad panašus spaudimas galėtų būti suprastas kaip nepagrįstas kišimasis į Baltijos šalių vidaus reikalus. Pasak tuometinio Švedijos užsienio reikalų ministro, Švedija su pasitenkinimu gali sveikinti įvykių raidą, kuri veda prie Baltijos valstybių vidinės ir išorinės padėties stiprėjimo, bet Švedija turi palikti joms pačioms nuspręsti, ar suartėjimas tarp Baltijos valstybių yra siektinas bei įmanomas⁴⁷. Matyt,

⁴³ T. Undeno laiškas T. Höjeriui. Ryga, 1923 m. vasario 10 d., *Riksarkivet*, UD 1920, serija HP, vol. 967; E. Lönnroth, *Den svenska utrikes politikens historia*, D. 5, 1919–1939, Stockholm, 1959, s. 64–65.

⁴⁴ T. Höjerio atsakymas T. Undenui. Nedatuotas, *Riksarkivet*, UD 1920, serija HP, vol. 967; E. Lönnroth, min. veik.

⁴⁵ T. Undeno pranešimas C. Hederstiernai. Ryga, 1923 m. spalio 23 d., *Riksarkivet*, UD 1920, serija HP, vol. 968.

⁴⁶ C. Hederstiernos pranešimas T. Undenui. Stokholmas, 1923 m. spalio 31 d., ten pat.

⁴⁷ M. von Würtenbergo pranešimas T. Undenui. Stokholmas, 1924 m. sausio 17 d., ten pat.

teisus K. Kangeris, interpretuodamas šiuos sprendimus ta prasme, kad net ir trišaliu susitarimu įforminta Baltijos valstybių sąjunga trauktų prie jos prisijungti Suomiją, ko Švedija nenorėjo⁴⁸. Net ir atšaldytas T. Undenas vis dar siekė, kad Švedijos vyriausybė bent jau neapsiribotų mažesniu dėmesiu Lietuvai, palyginti su Estija ir Latvija, nes bent vienodo dėmesio visoms trims Baltijos valstybėms išlaikymas galėtų prisidėti prie jų suartėjimo⁴⁹. 1925 m. pabaigoje suomių politikui Erichui pasiūlius sudaryti „Šiaurės Lokarno“ sutartį, labai panašią į ankstesnę T. Undeno idėją, šis pasiūlymas Švedijoje buvo viešai atmestas⁵⁰. Vis dėlto negalima sakyti, kad T. Undeno pastangos būtų buvusios visai bevaisės. 1925 m. sausio 7 d. pokalbyje su SSRS atstovu Rygoje S. Ardovu Latvijos užsienio reikalų ministras Z. Mejerovicas pasisakė prieš Baltijos sąjungos, į kurią nebūtų įtraukta Lietuva, sudarymą, nes tai būtų, be kita ko, nepalankiai įvertinta Švedijoje⁵¹.

Apibendrinant, Švedija iš esmės niekuo neprisidėjo prie kolektyvinio saugumo sistemos kūrimo Baltijos jūros regione, jos politika buvo aiškiai izoliacinio pobūdžio. Bet pagal Švedijos užsienio politikos ekspertų sunkiai paneigiamą nuomonę, efektyvi kolektyvinio saugumo sistema Baltijos jūros regione buvo iš viso negalima dėl aštrios didvalstybių konkurencijos aptariamam laikotarpiui.

THE POSITION OF SWEDEN REGARDING CREATION OF THE BALTIC ENTENTE IN 1918–1926

Summary

SAULIUS PIVORAS

The present article discusses the position and attitude of Sweden regarding the changing projects of the Baltic Entente from the end of the World War I to 1926 and also the circumstances triggering such position and attitude. Projects of the Baltic Entente as a confederate formation of the Nordic and Baltic countries appeared at the close of the World War I. They were supported by Great Britain and to some extent by Germany, though for different political considerations. Although Sweden favoured independence of the newly established Baltic States, it categorically refused to join such confederate formation. The Baltic Entente in Sweden was perceived as a guarantee of independence of the Baltic States, which could not be provided by Sweden and other Scandinavian countries alone, therefore, they could not even participate in creation of the Baltic Entente, even more so to enter it. Unwilling

⁴⁸ K. Kangeris, Die schwedische Baltikumpolitik 1918–1925. Ein Überblick, *The Baltic in International Relations between the Two World Wars*, p. 201.

⁴⁹ T. Undeno pranešimas Ö. Undenui. Ryga, 1925 m. sausio 24 d., *Riksarkivet*, Pasiuntinybės Rygoje archyvas, serija HP26-60, 1921–1940.

⁵⁰ L. T. Norman, min. veik., p. 237.

⁵¹ Z. Butkus, *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, p. 99.

to make a decision to be on the side of any Great Powers, Sweden had no other options but passive politics. In 1919–1920 Sweden also disapproved prospects of closer political and particularly military cooperation with the Baltic States. The launched conferences of the Baltic States in Sweden were primarily regarded as efforts to establish an anti-Russian bloc and in that case involvement of Sweden seemed dangerous.

On 17 March 1922 in Warsaw a political treaty was concluded among Poland, Latvia, Estonia and Finland. The treaty in question was a short way off a military union. Although based on different motivation Sweden and Lithuania shaped a common objective to withdraw Finland from a union with Poland. Swedish diplomats considered that the only chance for Finland to retain its independence was to keep away from any anti-Russian blocs. To some extent Sweden attempted to isolate Finland both from the Great Powers and the Baltic States. It was believed that in case of a combination between Germany and Russia, the Baltic States might be sufficient for the latter. The survival of Finland for Sweden was more important than that of the Baltic States. Ratification of the Warsaw treaty in Finland was unsuccessful. With joint efforts of Swedish and Lithuanian diplomats Finland was dissuaded from the Baltic Entente a member of which would have been Poland. To that end H. Elmquist, a Swedish envoy to Helsinki, and I. Šeinius, a Lithuanian envoy to Helsinki, cooperated particularly actively.

In 1923–1925 the idea of a trilateral union of the Baltic States was discussed more actively. This idea received a complete support of Sweden as well. Individual Swedish diplomats, first of all Torsten Uden, an envoy to the Baltic States, undertook the initiative for Sweden to favour and support the trilateral union of the Baltic States by all means, first and foremost to assist the Baltic States in shaping into that particular variant of the Baltic Entente. For instance, T. Uden proposed to press the government of Estonia for a more favourable view of the trilateral Baltic Entente. The Swedish government discarded that and similar initiatives. According to the then Swedish Minister of Foreign Affairs, Sweden was content to welcome such course of events leading to fortification of the interior and exterior position of the Baltic States, but Sweden had to allow them to decide for themselves whether such closeness of the Baltic States was desirable and feasible. The politics of Sweden in the 1920s was clearly that of isolationism, which was reflected in its position regarding formation of the Baltic Entente. However, according to experts of the Swedish foreign policy, whose opinion is difficult to refute, an effective system of collective security in the region of the Baltic Sea was entirely impossible due to a fierce competition of the Great Powers in the given period.

Gauta 2008 m. birželio mėn.

Saulius Pivoras – humanitarinių mokslų (istorija) daktaras, socialinių mokslų (politikos mokslai) docentas. Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto Viešojo administravimo katedros vedėjas. Tyrinėjimų kryptys: Valstybės tarnybos sistema ir reformos, Švedijos politika ir santykiai su Lietuva.

Adresas: S. Daukanto g. 28, Kaunas LT-44246

El. paštas: s.pivoras@pmdf.vdu.lt